

Ének a hittanórán

Mikor 1970-ben először foglaltam össze gondolataimat „Ének a hittanórán” címmel, akkor az éppen induló új hittankönyv-sorozat szerkesztője, Csanád Béla professzor kért fel erre a munkára. Magától értődő volt neki, hogy a hittanórán énekre, éneklésre is szükség van, ennek megfelelően a második Vatikán-um utáni magyarországi katolikus énekreform első alkotásai az általa útnak indított tankönyvekben láttak először napvilágot.

Miért tartottuk akkoriban mindnyájan természetes követelménynek a hittanórai éneket?

1. Először is tudtuk a pedagógiai gyakorlatból és hagyományból, hogy az ismeretek megszerzésének és elmélyítésének kiváló eszköze az éneklés. A gyermekkorban tanult énekelt versek kitörölhetetlenek az emlékezetből, egy életen át megmarad a korán elsajátított kötött szövegek tartalma. Az éneklő lazán, nem sietősen engedi át magát a megértésnek, magolás nélkül, észrevétlenül memorizál, s szemlélődve, ugyanakkor örömteli aktivitással engedi magába az ismereteket. A huszadik század közepéig ezért minden kultúrában éltek az énekelve tanulás lehetőségeivel. Ha az egyszerűet recitálva tanulták, miért lett volna más a hittan? A vallási ismeretek átadásához, a hallásból való hit közvetítéséhez is segítség volt az ének, ezt mutatják a ránk hagyott dallamos symbolumok (Apostoli hitvallás, Te Deum), vagy például a nyolc boldogságot, a Szentlélek hét ajándékát számbavevő sokverses énekek.

2. Másodszer köztudott volt akkoriban, hogy az éneklés sajátos többletet ad a tudáshoz: „per amorem agnoscimus” („a szeretet által ismerünk meg” — Gergely, *Moralia* X. 8,13). Megismerés és szeretet a gyakorlatban nem választható el. A hittanórákon elhangzó igazságok befogadásához az értelem mellett érzelmre, szeretetre is szükség van. A szívet felhangolni pedig legbiztosabban az énekléssel, mégpedig szép dallamokkal lehet. „Ut suave sonantibus vocibus eloquatur Dei veritas in corde hominum” — idézik Ágostont régi énekeskönyveink előszavai (Szegedi L. CC, 1674): „hogy az édesen szóló hangok által az Isten igazsága szóljon az emberek szívében.”

3. Harmadszor úgy gondoltuk, hogy a megfelelően választott éneklés egyszerűen változatosságot visz a hittanórai foglalatosságok közé. Egy kevés felüdülést, szervezett lazítást kínál — ezáltal fegyelmez, mert segít ébren tartani a lankadó figyelmet. Fontos, hogy ezt az „anyagban maradvát”, a témától el nem térve tudja megtenni. Az ének szövegét ugyanis az esedékes tárgynak megfelelően lehet kiválasztani, vagy éppen maga az énekszöveg lehet az aktuális tárgy.

4. Végül negyedszer: a jól irányított hittanórai éneklés túlmutat önmagán. A liturgiában való részvételt készíti elő. Ezzel „életre nevel”, hiszen „minden körülmények között marad a liturgia a csúc, mely felé tör az Egyház cselek-

ménye ...” (Konst. 10. pont). Ha hittanórán felkészültünk a liturgiára, nem fogjuk magát az életet, a liturgiát hittanórává degradálni.

Ilyen és hasonló megfontolások tehát harmincöt éve oda vezettek, hogy az első magyar nyelvű liturgikus énekek kottáinak a hittankönyvek lapjai adtak otthont. Mi történt azóta, hol tartunk ma?

Elnézést kérek, hogy a magam tapasztalatát hozom elő, de azóta megadatott nekem, hogy gyakorlatból tudom, mert kipróbálhattam, hogyan lehet megvalósítani a hittanórai énektanítást. 15 éven keresztül, 1978 és 1993 között egy nagy budai plébánia valamennyi hittanóráján részt vettem, azokon éneket taníthattam. Ez heti 4–5 órát jelentett.

Az oktatás a templomhoz hozzáépített tágas emeleti oratóriumban folyt. Két erkélyajtaja nyitható volt a szentély fölé, vagyis egy mozdulat kellett csak, hogy a templomban találja magát az ember. Ezt azért emelem ki, mert szimbolikus tény: itt a hitoktatás a szentély, s a liturgia előszobája volt. A hittanocsoportokat kettesével összevont osztályok alkották, két csoport volt az alsó, másik kettő a felső tagozat, a gimnazistákat együtt tartották, ill. a bérmálkozók időszakosan ki voltak emelve közülük. Nem volt csoport 40–45 fő alatt, s az év egy részében még a nagyszámú elsőáldozó is kapott külön időpontokat. Végighallgattam az órákat, a hitoktatók pedig —90 százalékban a káplánok, rövid ideig az egyik plébános— az óra végén tíz percet, olykor negyed órát átadtak az énektanulásra.

Mit tanítottam? Azt, amire a gyakorlatban szükség volt.

Volt ugyanis még egy funkcióm a templom életében: a tanítás vállalásával egyidőben kezdtem meg egy schola alapítását, s 1978 ádventjétől kezdve minden vasárnap szolgáltam a scholával (35–40 gyerekkel és néhány felnőtt férfi énekessel) a 9 órás diákmisszián, amely a szülői korosztály jelenléte miatt valójában a plébánia leglátogatottabb miséje lett. A hittanosok mind ott voltak ezeken a miséken, ott találkoztam velük a héten másodszer. Az énekkönyvet én írtam, tudtam tehát, mi lesz számukra a liturgia során adott követelmény, s mit kell abban tanítással előkészíteni.

Ebben a felállásban a liturgia igénye maximálisan meghatározta a hittanórai tananyagot. Az ünnepi időszakok énekei —strófás anyag és gregorián—, vagy az ordo missae tételei kerültek sorra, abban a tudatban, hogy néhány nap múlva „élesben”, a liturgiában is énekelni kell majd őket. Viszonylag ritkán választottam olyan éneket, melynek inkább didaktikus célja volt — például egy szentről szólt, akiről éppen tanultak, de akiről vasárnap nem énekelhettünk.

Énekkönyv mindehhez akkoriban nem volt. Az énekszövegeket a táblára írtam, vagy átütőpapírra gépelve indigós másolatokkal vittem az órára. Lényegében mindent meg kellett előlről s fejből tanulni, a legegyszerűbb karácsonyi éneket is. Az Éneklő Egyház népénektár ezekben az években még csak készülődött, tárgyalás alatt állt, 1985 decemberében jelent meg. Mégis rá építhettem: a magyar nyelvű egyszerű gregoriánnak, a típusdallamoknak, a szájhagyományból előkerült s felújítandó szép magyar népénekeknek a plébániáimon

folyó tanítási és kórusmunka lett a kísérleti műhelye. Soha olyan pedagógiai sikert nem értem el, mint ezekben az években az Éneklő Egyház anyagával. A gyerekek tanítása a felnőtteket is elérte — a misék előtti (szöveget bemutató) próbák s a misék alatti vetítés eléig volt ahhoz, hogy az énekebe bekapcsolódjanak.

A tananyag tehát az Éneklő Egyház volt, sokáig írás nélkül. A módszer pedig az, hogy zenéről szó sem esett köztünk. Rövid magyarázataim kizárólag a szöveget, s azok forrásait érintették. Arról szóltak, hogy mi a zsolnárkönyv, miért énekeskönyvünk ma is a zsolnárkönyv, mikor imádkozta Krisztus a zsolnárokat, hogyan teljesültek be a zsolnárok Krisztusban, milyen odaillő kijelentést tartalmaz egy-egy ünnepen a zsolnárból vett énekelte szövegfordulat. Gondolkodtunk, vajon miért választotta az Egyház az adott ünnepre éppen ezt az adott zsolnárt? Templomba járó katolikusoknak sajnos újra kellett tanítani a zsolnárokat, énekeink szövegkönyvét. A gyerekeknél ez könnyen ment — a zsolnárok krisztológiai értelme teljesen magától értődő volt nekik. (Egy gyereknek természetesen, hogy ő „Sion népe”, ő „Jeruzsálem”, cinkos mosollyal tudja énekelni karácsonykor, hogy „Megmutatta az Úr az Ó Üdvösségét”, mert egy újszülött Kisgyermekre gondol, aki az „Üdvösség”. Biztos abban is, hogy nem hiba, ha nagybetűvel van írva az Üdvösség szó. A gyerek hamar rájön, miért ádventi jövendölés az például, hogy „földünk megtermi gyümölcsét”. S a zsolnárok után szinte nem is talányos már neki az ilyenfajta karácsonyi költött szöveg: „Örök Atyának szent Igéje / íme hallgat, most nem szólhat / Betlehemben”.)

Nagyon megnyugtató volt e munka során, hogy amint én végighallgattam a hittanórát, úgy a pap is végighallgatta az énektanítást. Ellenőrizhette, amit mondok — s egyben (akarva-akaratlan) ő is bekapcsolódott a liturgikus énekek szövegeinek végiggondolásába. Nem úgy, hogy vitatkoznunk kellett volna, hanem úgy, hogy távolról a gyerekekkel való foglalkozást hallgatta. A vélemények összehangolásának biztos eszköze volt ez.

A dallamok átadásának módjáról nehéz összefoglalóan beszélni — akik tanítanak, tudják, hogy minden órát ki kell találni. Hallás után tanítottam, de egy ósdi harmónium volt a teremben, melyet néha —ha már jól ment egy ének s ki akartuk próbálni, milyen lesz a templomban— használatba vehettem. A rendelkezésemre álló időben általában egy egyszerű strófás éneket lehetett keresztülvinni. A szöveg nélküli, melizmás dallam könnyebben megragadt, mint a szöveges. Emellett mindig törekedtem egy vagy két, már gyakorolt ének ismétlésére is. Ha az új anyag nehezebb, esetleg hosszabb volt, csak egy kiválasztott szakaszát, egy-két sorát tanultuk meg egyszerre. De lehetőleg úgy gyakoroltuk, hogy az egész elhangozzék, ezért a később tanulandó sorokat én énekeltem. A liturgia érdekében amúgy is fontosnak tartottam a váltakozó énekek nevelést. Szolmizálni jól tudtak a gyerekek, bőven volt köztük zeneiskolás vagy kiváló énektanárhoz járó növendék, a kézjelekkel mutatott szolmizációt kotta helyett lehetett használni. Az utolsó öt évben, mikor már énekeskönyvünk is volt, feladhattam otthonra egyes darabokat, hogy versenyeztetve kérdezzem vissza őket.

A nyolcvanas évek templomi „hittanjain” — azt hiszem, nemcsak nálunk — hasonló keretek között egész liturgikus közösségek nevelődtek: asszisztencia, ministránsok, énekesek, felkészült gyermekek és szülők. Mindenki mindenkit ismert a hittanórákról, a szabad idő nagy része együtt telt. Magam pontosan tudtam, hogy mit akarok tanítani és miért.

Tapasztalataimat azért mondtam el, mert azt hiszem, e kiválóan bevált modellt nem lenne szabad elfelejteni. Az elmúlt évtized pedig ennek a felejtésnek jegyében telt. A hittanóra kivonult a templomból az iskola falai közé. Megszakadt a hittan és a liturgia kapcsolata. Akik órán együtt vannak, vasárnap jó esetben különböző helyeken ünnepelnek (vagy sehol). Az osztálytársak egy hónapban egyszer osztálymísén találkoznak (a nemhívók is), amikoris az osztályfőnök a pad szélénél ülve pontozza őket. A hittanár, nem a káplán. A hitoktató — egy középkorú hölgy — gitárral a vállán vonul be az órákra. Vagyis nem tudja, hogy mit kellene tanítania. Az énektanár tudja, hogy Kodály országában mi lenne a kötelessége, igyekszik énekóráin a hivatalos tantervhez igazodni. Templomi énekről viszont nincs elképzelése, az Éneklő Egyházat soha nem látta belülről. Tehát más személy az, aki az iskolában ért valamit a hangokhoz, és más, aki bejut a gyerekekhez hittanórai éneklésre. Az utóbbi sajnos nem tudja, hogy egy iskolában a gyerekeknek csak jót szabad adni, s teljesen amatőr módon teszi, amit gondol: tálalja, amivel őt is etették. Olyan ez, mint ha egy magyartanár hirtelen azt gondolná, hogy a változatosság kedvéért jót tenne óráján egy kémiai kísérlet... Bár ennek a kezdeményezésnek hamar végét vetne a robbanás.

Nem színezem a dolgot. A mai helyzet a hittanórai ének viszonylatában elérte azokat a mélységeket, ahonnan már csak fölfelé lehet jutni. Bár egyelőre nincsen, aki a szórákoztató zenét kitiltaná egy tanintézmény falai közül, gondoljuk meg a teendőket!

A liturgia részét alkotó nemes, főként biblikus szövegű egyházi ének mindenképp előtt legyen része a hitoktatói képzésnek! Aki gyerek elé áll tanítani, az maga is legyen benne felkészült! Előzőleg vizsgáljon! Kézenfekvő lenne, hogy diplomás egyházzeneészek segítsenek a hitoktatók énekképzésében, s vegyenek részt vizsgáztatásukban. Az Egyház éneke legyen a hitoktató anyanyelve, hordja fejében az énekeskönyv anyagát!

Az énekkészlet ismerete önmagában még kevés, de remélhetjük hogy az anyagtudás majd az ízlést, ítélőképességet is alakítja. A hitoktátónak tanulmányai során meg kell éreznie, hogyha Istenről énekel, énekeltek, a hangokkal nem járathatja le, nem gúnyolhatja, parodizálhatja a szöveget. A szép szavakhoz nem méltó a nívótlan dallam.

Minden dallamtanulás ellenére, a hitoktátónak elsősorban az énekek *szövegéhez* legyen mondanivalója. Talán nem is önálló gondolata, inkább tudása arról, hogy a szövegek mit jelentenek önmagukban, a Bibliában s a liturgiában. Kívánatos lenne az énekeskönyvet egyszer teológiai szempontból is feldolgozni, mintegy a hittananyagba beosztani.

Meg kellene gondolni, hogy szabad-e egyáltalán zenében bizonytalan személynek éneket tanítani a hittanórán. Ebből könnyen botrány lehet, a szent dolgok lejárthatnak. Végére a zene is szakma. Előfordul, hogy a növendékek között zeneiskolás, hangokban a tanárnál sokkal jártasabb gyerek is van. Vajon lehetetlen lenne-e a feladatok személyek közti megosztása? Egyházzenes kolléga segítségül hívása, vagy éppen zeneiskolás növendék bevonása? Hitoktató és egyházzenes együttműködése akár egy órán belül? (Esetleg a rendszeren alkalmazott és jól képzett, talán tanári oklevéllel is rendelkező kántor behívása erre a munkára?)

Ma ott tartunk, hogy amit az egyik tanár felépít az egyik órán (mondjuk az éneken vagy a magyaron) azt a másik lerombolja (például a hittanon). A gyerekeknek viszont egyértelmű értékrendre lenne szükségük. Legalább az iskolában — de sokkal jobb lenne, ha nem az iskolának tanulnának. Ahhoz, hogy az életnek tanuljunk, a másik végéről is ázni kellene az alagutat. A hetvenes évek igényeit, s a nyolcvanas évek modelljét újra végiggondolva meg kellene próbálni a templom s a liturgia köré gyűjteni a maradékot.

Szendrei Janka

(Elhangzott a Magyar Egyházzenei Társaság VII. Kongresszusán, 2005. március 15-én délelőtt, a pedagógus-szekcióban.)

Túl hangos a „Csendes éj”

Néhány évvel ezelőtt barátommal az Alpokban kerékpároztunk. A krimli vízeséstől Passauig a Salzach és az Inn folyása mentén ereszkedtünk le. Salzburg alatt a Salzach hajtűkanyart vesz: itt található Oberndorf városka. Plébániatemplomában 1818. december 24-én éjszaka először hangzott el a Csendes éj: a szövegíró Joseph Mohr káplán s az elromlott orgonát gitárral pótló Franz Xaver Gruber orgonista —tetszik, nem tetszik— halhatatlan éneke, valószínűleg a világ —bár méltatlanul— legismertebb dallama. Gruber névadó szentje csak kelet felé, Japánig jutott el, a biedermeier dal viszont nyugat felé elindulva is eljutott Japánba. Több karácsonyon is vetített a televízió egy igen együgyű —ha jól emlékszem— japán filmet: mindenféle nemzetiségű gyermekek és idősebbek s mindenféle felállásban énekelték a dalt, a narratori szöveg megpróbálta „feltupírozni” a vékonyka történetet. A Szent Miklós-templomot a XIX. század végén annyira megrongálta a Salzach áradása, hogy 1903-ban le kellett bontani. Az új templomot magasabban építették meg, s a régi főoltára helyén 1937-ben a Csendes éj-émlékkápolnát emelték. A Gruber-ereklyéből jutott a kápolnán és a helybéli múzeumon kívül későbbi szolgálati helye, Hallein Csendes éj-múzeumocskájába —inkább a Kelta Múzeumot érdemes megnézni—, s valahol a környéken még mutogatják azt a sok száz viaszfigurából álló betlehemet, amely előtt a bemutató végbement.